

Radostaw Domke
Uniwersytet Zielonogórski

WARUNKI BYTOWE MIESZKAŃCÓW GORZOWA WIELKOPOLSKIEGO W CZASACH STALINOWSKICH (1948-1956)

Zagadnienia związane z życiem codziennym stają się coraz częstszym tematem badań historyków. Dawniej zajmowano się raczej opracowywaniem *stricte* monograficznym danych obszarów, a więc była to historia pisana niejako „od góry”, skupiająca się na mniej lub bardziej wąskiej grupie osób tworzących życie polityczne, społeczno-gospodarcze i kulturalne. Przez takie ujęcie tematu niejednokrotnie pomijano zagadnienia dotyczące „powszedniego dnia” przeciętnego mieszkańca danego terytorium. Powstała w ten sposób niejaka próżnia, którą należałoby wypełnić, opisując zjawiska od ich bardziej pragmatycznej strony, w taki sposób, aby ujęcie tematu jak najlepiej przybliżyło nam poznanie epoki poprzez pryzmat przeciętnego mieszkańca, a nie tylko różnego rodzaju elit.

Pomimo dość znacznej literatury na temat dziejów Gorzowa Wielkopolskiego po II wojnie światowej¹ zagadnienia tak zwanego życia codziennego nie znalazły do tej pory odpowiedniego opracowania w literaturze przedmiotu. Większość autorów koncentruje swoje badania na problematyce społeczno-politycznej. Autor poniższego artykułu zainspirowany stosunkowo nowym trendem w historiografii² podejmuje tutaj próbę wypełnienia tej luki.

Autor w pełni zdaje sobie sprawę, że niniejszy artykuł nie wyczerpuje zupełnie omawianych zagadnień. Jest raczej próbą bliższego zbadania problemów, z jakimi mogli borykać się mieszkańcy Gorzowa Wielkopolskiego za czasów stalinowskich w zakresie mieszkań, aprowizacji, handlu czy gastronomii. Podjęta też została próba zbadania stosunków cen i płac na terenie miasta w omawianym okresie. Poniższe badania dotyczą miasta Gorzowa Wielkopolskiego w okresie stalinowskim, przez który rozumiemy lata 1948-1956.

¹ D.A. Rymar, *Gorzów Wielkopolski w latach 1945-1998. Przemiany społ.-polit.*, Szczecin-Gorzów 2005; *Gorzów Wielkopolski w 60-lecie 1945-2005*, [Materiały z konferencji naukowej, Gorzów Wielkopolski 3 czerwca 2005 roku], red. D.A. Rymar, J. Sikorski, Gorzów Wielkopolski 2005; *Kronika wieku. Landsberg 1900-2000 Gorzów*, red. A. Brykner, D. Barański, Gorzów Wielkopolski 2002; *Gorzów Wielkopolski. Przeszłość i teraźniejszość*, red. J. Wąsicki, Poznań 1964; *Gorzów Wielkopolski w latach 1945-1950*, red. H. Szczegółka, Zielona Góra 1975; *Gorzów Wlkp. w latach 1945-1975*, red. H. Szczegółka, Gorzów Wielkopolski 1976.

² Por. M. Ordyłowski, *Życie codzienne we Wrocławiu 1945-48*, Wrocław 1991.

Problemy mieszkaniowe

Ze sprawozdania ze stanu przyjmowania i rozpatrywania oraz załatwiania odwołań, listów i zażaleń w Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gorzowie Wielkopolskim sporządzonego 20 maja 1951 roku wynika, że spośród przyjętych zażaleń największą liczbę stanowiły sprawy mieszkaniowe. Składały się na nie prośby o przyspieszenie przydziału mieszkania, zażalenia na Miejski Zarząd Budynków Mieszkalnych z powodu nieprzeprowadzenia remontów samych mieszkań lub uszkodzonych urządzeń technicznych. Za sprawami mieszkaniowymi szły sprawy przydziału ogrodów przydomowych. W dalszej kolejności występowały skargi na współlokatorów za utrzymywanie przez nich anty-sanitarnego stanu podwórzy. Działo się tak na skutek chowu zwierząt domowych w tych miejscach. Inne skargi dotyczyły niesłusznego podziału pomieszczeń gospodarczych, niewypłacania przez pracodawców zasiłku rodzinnego lub wynagrodzenia³.

Na początku lat 50. drobne remonty były wykonywane z dochodów własnych. Odrzucono około 500 podań o remont pieców z braku funduszy. Prowadziło się przeważnie reperacje dachów⁴. Wiele wniosków dotyczyło remontów mieszkań, z których wynikało, że zostały one zdewastowane na skutek zalania wodą⁵. Miejskie Przedsiębiorstwo Robót Budowlanych mało interesowało się kwestią wilgotności mieszkań⁶.

Ze sprawozdania Komisji Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej z dokonanej 16 lipca 1951 roku lustracji remontów budynków mieszkalnych przeprowadzanych przez MZBM w Gorzowie wynika, że roboty remontowe postępowały dobrze, a samo wykonanie nie budziło żadnych zastrzeżeń. Zanotowano też wypowiedzi niektórych mieszkańców wyremontowanych budynków. Na przykład Jan Ź. stwierdził, że jego żona jest bardzo zadowolona, gdyż odczuwa wyraźną troskę o świat pracy, robotnica zaś MPRB Halina P. stwierdziła, że opieka ze strony rządu jest widoczna, i to, co czytała na temat słonecznych mieszkań otrzymywanych przez robotników, okazało się prawdą i za to jest wdzięczna Polsce Ludowej⁷. Trudno stwierdzić, na ile takie wypowiedzi zostały spreparowane, wydaje się to jednak oczywiste, biorąc pod uwagę to, że jest mało prawdopodobne, aby zwykli ludzie zamiast chwalić mieszkania zwykłym językiem, szerzyli propagandę.

Mankamentem referatu remontów były trudności w wyszukiwaniu wykonawców na przeprowadzenie drobnych napraw w budynkach mieszkalnych. Zlecenia

³ Archiwum Państwowe w Gorzowie, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gorzowie (dalej: APG, PMRN w Gorzowie), Wydział Organizacyjno-Prawny, Komisje Stałe Miejskiej Rady Narodowej, sygn. 130.

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem.*

na przeprowadzenie takich remontów zostawały po dłuższym okresie niezrealizowane. Natychmiast po zgłoszeniu były przeprowadzane tylko pilne remonty, takie jak naprawy sieci wodociągowych i kanalizacyjnych. W wypadkach stwierdzenia uszkodzeń z winy lokatorów MZBM zobowiązywał winnych do ponoszenia kosztów, dochodząc swych praw bądź to na drodze ugodowej, bądź sądowej⁸.

W 1953 roku remonty, tak bieżące, jak i kapitalne, nie były przeprowadzane zgodnie z potrzebami mieszkańców, tylko w miarę posiadanych kredytów. MPRB nie przyjmował zleceń na remonty nieprzekraczające 1000 zł. Dużą bolączką był też brak kredytów na akcję odgrzybiania pomieszczeń. Najczęściej spotykanymi remontami bieżącymi były remont dachów, przebudowa pieców, jak również naprawa rur wodociągowych i kanalizacyjnych. W połowie 1953 roku zachodziła konieczność utworzenia ekipy asenizacyjnej. Na terenie Gorzowa Wielkopolskiego znajdowało się około 100 domów, które posiadały kanalizację lokalną i z tego powodu zachodziła konieczność oczyszczania tych dołów, poza tym konieczne były remonty dołów, szamb, jak również naprawa ich zabezpieczeń⁹.

Remonty prowadzone w czerwcu 1953 roku przez MPRB zostały wykonane w 51%¹⁰. Niektórzy mieszkańcy miasta nie szanowali mienia państwowego, składając bowiem węgiel do piwnic, okropnie niszczyli tynk na kilka metrów kwadratowych wokół otworu piwnicznego. Wypadki takie miały miejsce przy ul. Mieszka I¹¹.

W 1955 roku wielu mieszkańców skarżyło się na wadliwe i niedostateczne opalanie w budynkach o centralnym ogrzewaniu, co gorsza, mimo niskiej temperatury, rachunki za korzystanie z centralnego ogrzewania były większe niż w roku poprzednim. Wynikało to z nieskoordynowania współpracy między MZBM a gazownią, która była dostawcą koksu¹².

Przydział mieszkań był niesprawiedliwy i niejednokrotnie ulegał różnym machinacjom. Przyjrzyjmy się kilku przykładom. Dr K. starał się siedem miesięcy o przydział mieszkania przy ul. Marchlewskiego. Fotograf na pracowni zajmował 4 pokoje, a u góry 4 pokoje stały wolne. W tym czasie młodzi absolwenci, między innymi z Centrali Ogrodniczej, nocowali na dworcu, ponieważ nie było dla nich mieszkań. Pracownik tartaku starał się sześć miesięcy o przydział mieszkania, lekarzowi zaś willa została przydzielona od razu. Winę za taki obrót sprawy ponosił Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej, a zarazem i Prezydium MRN. Referat Mieszkaniowy nie był kontrolowany przez PMRN. Często mieszkania były samowolnie zajmowane, co w znacznym stopniu utrudniało pracę referatu¹³.

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem*, sygn. 113.

¹¹ *Ibidem*, sygn. 147.

¹² *Ibidem*, sygn. 5.

¹³ *Ibidem*, sygn. 130.

Jednym z problemów mieszkańców miasta były gryzonie. Organizowane były akcje odszczurzenia, których koszty ponosili właściciele, użytkownicy lub najemcy obiektów¹⁴. Innym problemem było zbyt duże gromadzenie się śniegu. Przyjrzyjmy się następującemu obwieszczeniu z 1 marca 1956 roku:

Do Obywateli miasta Gorzowa

Istniejące warunki atmosferyczne oraz opady śnieżne spowodowały duże nagromadzenie się wody. Stan ten może spowodować dostanie się wody do piwnic i miejsc niżej położonych.

W miejscach niżej położonych istnieje groźba zalania wodą i magazynów. W związku z powyższym należy zabezpieczyć znajdujące się w nich artykuły żywnościowe i inne. PMRN jest przekonane, że społeczeństwo miasta Gorzowa doceni ważność sytuacji i przyjdzie z [jak najdalej] idącą pomocą w oczyszczeniu miasta¹⁵.

Aprovizacja, handel, usługi i gastronomia

Z danych archiwalnych wynika, że w omawianym okresie zaopatrzenie mieszkańców Gorzowa Wielkopolskiego w pieczywo było dobre. Co prawda w dzielnicy Zawarcie odczuwalny był brak dostatecznej ilości pieczywa w sklepach PSS, spowodowany trudnościami w transporcie i nienadążaniem z produkcją przez trzy piekarnie¹⁶. Istniał jednak problem innego typu, mianowicie odczuwalny był nadmierny i nieuzasadniony potrzebami konsumpcyjnymi wykup chleba¹⁷. Część pieczywa zużywana była do hodowli bądź skupowana i magazynowana w celach spekulacyjnych¹⁸. Analiza spożycia pieczywa na początku lat 50. oraz zapotrzebowanie na przetwory zbożowe wskazuje, że spożycie pieczywa z mąki żytniej 82% było niewspółmiernie niskie w stosunku do mąki żytniej 60%, w wyniku czego duże remanenty mąki żytniej 82% znajdowały się w magazynach powiatowych. Kontrola w terenie wykazała, że piekarnie sektora uspołecznionego, jak i prywatnego wypiekały pieczywo jednoasortymentowe, co odbijało się echem niezadowolenia wśród konsumentów, którzy żądali rozszerzonego asortymentu pieczywa, zwłaszcza z mąki żytniej 82%¹⁹. W styczniu 1952 roku Ministerstwo Handlu Wewnętrznego postanowiło wprowadzić do obrotu chleb żytni mieszany

¹⁴ *Ibidem*, sygn. 526.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, sygn. 1380.

¹⁷ Zapewne miało to związek ze spekulacją na czarnym rynku.

¹⁸ APG, PMRN w Gorzowie, sygn. 1380.

¹⁹ *Ibidem*, sygn. 1240.

(tzw. katowicki). Wypiek tego chleba dopuszczany był wyłącznie w piekarniach sektora uspołecznionego²⁰.

Ogólne zaopatrzenie w artykuły spożywcze w owym czasie było dobre²¹. Odczuwano częściowy brak octu, czekolady i kakao. Mleko w detalicznych punktach sprzedaży znajdowało się w ilościach niedostatecznych. W 1951 roku istniał w Gorzowie Wielkopolskim tylko jeden bar mleczny²². Z materiałów archiwalnych z roku 1954 wynika, że nie uległo poprawie terminowe zaopatrzenie sklepów w mleko, a sery, których gorzowska mleczarnia nie miała, trzeba było przywozić z Zielonej Góry, co podwyższało koszty i utrudniało utrzymanie ciągłości sprzedaży²³. Jakość mleka i śmietany stała na należyтым poziomie. To samo można stwierdzić, jeśli chodzi o masło, które dawniej sprzedawane było luzem i niejednokrotnie w stanie nieświeżym²⁴.

Tabela 1 przedstawia stan zaopatrzenia w artykuły podstawowe z 18 lipca 1951 roku.

Tabela 1. Zaopatrzenie w artykuły podstawowe w Gorzowie Wielkopolskim w połowie 1951 roku

Rodzaj artykułu	Zaopatrzenie
Mąka pszenna	wystarczające
Cukier	wystarczające
Sól	wystarczające
Zapałki	wystarczające
Drożdże	wystarczające
Margaryna	wystarczające
Masło	wystarczające
Ocet	niewystarczające
Mydło	wystarczające
Proszek do prania	niewystarczające

Źródło: Archiwum Państwowe w Gorzowie, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gorzowie (dalej: APG, PMRN w Gorzowie), sygn. 1375.

Analizując powyższe zestawienie, można dojść do wniosku, że rzeczywiście mieszkańcy miasta nie mogli specjalnie narzekać. Z innego dokumentu wynika jednak, że w połowie 1951 roku i na przełomie 1951 i 1952 roku odczuwano braki,

²⁰ *Ibidem*, sygn. 1241.

²¹ *Ibidem*, sygn. 1380.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, sygn. 1375.

²⁴ *Ibidem*.

bądź duże braki, w zaopatrzeniu w następujące towary²⁵: cukier, cukierki, czekolada, kakao, kasza, przetwory owocowe, przetwory warzywne, mąka, tłuszcze roślinne, wina owocowe, olej, ceres, margaryna. Trudno stwierdzić, który z dokumentów jest bardziej wiarygodny dla analizy zaopatrzenia rynku gorzowskiego w omawianym okresie. Najbardziej prawdopodobne wydaje się, że zależało to od danego miesiąca i pod tym kątem należałoby analizować sytuację aprowizacyjną w mieście. Na pewno jednak w sklepach nie można było dostać wielu artykułów, przynajmniej okresowo.

W 1954 roku wykaz artykułów poszukiwanych przez klientów lub dostarczanych na rynek w minimalnych ilościach był następujący: półbuty męskie, obuwie młodzieżowe, obuwie dziecięce, buty robocze gumowe, kanadyjki, płaszcze damskie z kołnierzem futrzanym, ubrania męskie granat i brąz w paski, płaszcze dziecięce do lat pięciu, rajstopy wełniane, śpioszki, kalesony męskie dziane grube, kaftany męskie dziane grube, skarpety damskie wełniane, skarpety męskie, skarpety dziecięce, dresy młodzieżowe i dziecięce, rękawiczki skórzane zimowe męskie i damskie, płaszcze podgumowane męskie i damskie²⁶.

Pomimo podwyżki cen zaopatrzenie sklepów nadal było sporym problemem. Jak wskazuje Dariusz Rymar, w 1954 roku egzekutywa KM PZPR w Gorzowie Wielkopolskim kilkakrotnie analizowała zaopatrzenie w gorzowskich placówkach handlowych. Wśród dyskutantów budziło zdziwienie, dlaczego ziemniaki w sklepach spółdzielczych kosztowały po 68 zł za 100 kg, podczas gdy na wolnym rynku kosztowały 45-55 zł. Mieszkańcy miasta odczuwali braki w zaopatrzeniu w chleb, mąkę, masło, ser i mięso, po które ustawiały się kolejki. Przyczyny braku chleba upatrywano w zbyt małej ilości piekarń oraz konieczności sprzedaży 700 kg chleba dziennie poza terenem miasta. Sprzedawane wyroby były niskiej jakości (np. w białym serze było 10% wody). Na płaszcze gumowe zapotrzebowanie w mieście wynosiło 1-2 tys. miesięcznie, podczas gdy sklepy otrzymywały taką ilość na cały rok. Podobna sytuacja dotyczyła drewna, które tartak gorzowski wysyłał do centralnej Polski, a które było nieosiągalne na miejscu. Nie potrafiono zaradzić tym wszystkim brakom²⁷.

Ciągłe braki w zaopatrzeniu starano się poprawić wzmocnionymi kontrolami placówek handlowych. W tym celu 30 sierpnia 1951 roku Prezydium Miejskiej Rady Narodowej powołało specjalną Komisję do Walki ze Spekulacją z Nadużyciami w Handlu. W ciągu pierwszych tygodni swojej działalności komisja wykryła dziewięć nieprawidłowości. Wobec stałych braków w zaopatrzeniu komisja działała również w następnych latach²⁸.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, sygn. 1375.

²⁷ D.A. Rymar, *op. cit.*, s. 196.

²⁸ *Ibidem*, s. 196, 197.

Istniała reglamentacja, jeśli chodzi o możliwość kupna mięsa. W 1949 roku w PSS wydawano w poniedziałki i piątki po pół kg mięsa dla wszystkich, a we wtorki i soboty po 1 kg, lecz tylko za okazaniem legitymacji Związku Zawodowego. Nie wolno było wydawać mięsa na kilka legitymacji razem²⁹.

W 1953 roku wydział handlu ogłosił system reglamentacyjny mięsa i wędlin kategorii A. Na kartki dorosły mógł kupić tygodniowo pół kg mięsa z kością oraz pół kg wędliny. Limit obejmował kielbasy: krakowską, zwyczajną, podlaską, białą surową, karczewską, serdelową, wiosenną, cytrynową, mortadelę, serdelki, boczek wędzony i metkę³⁰.

Liczba sklepów w Gorzowie w latach 1949-1951 była całkiem zadowalająca. Przyjrzyjmy się statystyce na tamte lata sporządzonej dla Prezydium MRN.

Tabela 2. Liczba sklepów w Gorzowie Wielkopolskim w latach 1949-1951

Rodzaj obiektu	Liczba
Sklepy spożywcze	25
Sklepy masarskie	19
Sklepy piekarnicze	9
Sklepy cukiernicze	1
Sklepy warzywnicze	1
Kioski	2
Sklepy artykułów piśmienniczych	1
Sklepy tekstylne	4
Sklepy obuwnicze	2
Sklepy drogeryjne	1
Sklepy farbiarskie	1
Sprzęt gospodarstwa domowego	1
Sklepy żelaza	1
Skupy opakowań szklanych	1
Wypożyczalnie sprzętu domowego	1
Magazyny opałowe	3
Gospody	3

Źródło: APG, PMRN w Gorzowie, sygn. 1380.

Równie korzystnie kształtowała się sytuacja przedsiębiorstw handlowych (hurtowych i detalicznych) sektora uspołecznionego, znajdujących się na terenie miasta.

²⁹ APG, PMRN w Gorzowie, sygn. 527.

³⁰ *Kronika wieku...*, s. 61.

Tabela 3. Przedsiębiorstwa handlowe sektora uspołecznionego

Rodzaj przedsiębiorstwa	Liczba
Centrala Spożywcza (hurtownia)	1
Miejski Handel Detaliczny	7
Powszechny Dom Towarowy	2
Centrala Rybna	3
Powiatowe Zakłady Mleczarskie	7
Centrala Ogrodnicza	2
Centrala Handlowa Przemysłu Papierniczego	1
Centrala Obrotu Księgarskiego	2
Centrala Handlowa Przemysłu Skórzanego	1
Centrala Krajowa Surowców Włókienniczych	1
Centrala Odzieżowa	1
Centrala Handlowa Przemysłu Motoryzacyjnego	1
Centrala Handlowa Przemysłu Drzewnego	1
Centrala Handlowa Przemysłu Chemicznego	1
Centrala Handlowa Przemysłu Metalowego	1
Centrala Handlowa Zbytu Węgla	1
Centrala Handlowa Przemysłu Papierniczego	1
Centrala Handlowa Przemysłu Naftowego	2
Centrala Handlowa Ceramiki (hurtownia)	1
Państwowy Monopol Tytoniowy	1
Miejski Zakład Ogrodniczy	2
Gminna Spółdzielnia Samopomocy Chłopskiej	3

Źródło: *Kronika wieku. Landsberg 1900-2000 Gorzów*, red. A. Brykner, D. Barański, Gorzów Wielkopolski 2002.

Jako ciekawostkę warto przytoczyć treść pisma Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Hurtu Spożywczego w Gorzowie Wielkopolskim do Prezydium MRN z 22 stycznia 1953 roku. Wynika z niego, że meldunki o stanie zapasów przetworów zbożowych należało składać według określonego szyfru. Na przykład mąkę żytnią oznaczano symbolem I (od 1 lutego 1953 r.), a mąkę luksusową – V. W jakim stopniu takie środki ostrożności były przesadzone, trudno dzisiaj stwierdzić, nie ulega jednak wątpliwości, że istniała w tym czasie permanentna obawa przed ewentualnym sabotażem³¹. Podobne obawy dają się zauważyć w innych dokumentach. Przyjrzyjmy się na przykład pismu Wydziału Handlu Prezydium WRN w Zielonej Górze z 14 lipca 1952 roku do jednostek terenowych³². Jest w nim mowa o konieczności wzmoczonej kontroli mienia socjalistycznego przez nieprzerwane dyżury kierowniczych pracowników, zwiększone posterunki ochrony własności

³¹ *Ibidem*, sygn. 1241.

³² *Ibidem*.

socjalistycznej, oczyszczanie sklepów, magazynów, składów i pomieszczeń, przeglądy urządzeń technicznych itp. Wzmoczona czujność była tutaj prawdopodobnie związana ze zbliżającym się świętem 22 Lipca. Partia rządząca nie mogła sobie pozwolić na jakiegokolwiek zaniedbania w okresie poprzedzającym ważne święto państwowe.

Na uwagę zasługuje także pewna prawidłowość zachodząca w strukturze handlu na terenie miasta Gorzowa. W połowie 1951 roku w mieście było aż 14 prywatnych przedsiębiorstw przemysłu spożywczego, państwowych zaś cztery, a spółdzielczych – 17³³. Zwróćmy uwagę, że jest to okres realizacji planu sześcioletniego, a więc walki z wszelką inicjatywą prywatną. Patrząc przez ten pryzmat na to zagadnienie, tak duża liczba prywatnych przedsiębiorstw skłania do refleksji, że jeszcze w tym okresie państwo nie rozbiło „prywaciarzy” w Gorzowie Wielkopolskim. Pomimo polityki władz komunistycznych zmierzającej do likwidacji przedsiębiorczości prywatnej nie udało się jej zlikwidować. W 1951 roku 90% placówek handlowych było państwowych, prywatne pozostały jeszcze trzy zakłady przemysłowe i 158 rzemieślniczych. Prowadzona była konsekwentna polityka zmierzająca do przejścia tych zakładów³⁴. Pomimo tego, jak podaje D. Rymar, w 1954 roku w mieście nadal funkcjonowało 285 prywatnych podmiotów handlowych, rzemieślniczych, przewozowych i ludzi o wolnych zawodach. Najliczniejszą grupą było 121 rzemieślników. W 1956 roku w Gorzowie nadal działały 54 prywatne punkty sprzedaży detalicznej, w tym 35 sklepów, podczas gdy uspołecznionych placówek tego typu było 175³⁵.

Wracając do kwestii zaopatrzenia sklepów, niezwykle cenny wydaje się meldunek o sytuacji rynkowej na dzień 20 czerwca 1951 roku złożony przez Referat Handlu PMRN³⁶. Wynika z niego jasno, że na rynku gorzowskim istniał całkowity brak: rowerów męskich, grzałek, pokostu lnianego, ołówków kopiowych, kaszy gryczanej i jaglanej. Odczuwano też duży brak: wiader ocynkowanych, wyrobów ocynkowanych, rowerów damskich, radioodbiorników, tkanin ubraniowych i sukienkowych oraz mąki pszennej. Pozostałych towarów również nie było zbyt wiele. Świadczy o tym już sam fakt, że kategorię dobrego zaopatrzenia otrzymały w tabeli tylko cztery na 43 artykuły (ziemniaki, płatki owsiane, kasza jęczmienna, kasza manna). Analizując ten meldunek, wyraźnie widać, że mieszkańcy miasta mieli znaczne problemy z zakupieniem wielu towarów, a zdobycie części z nich było wręcz niemożliwe.

Dostawa węgla dla obywateli miasta odbywała się w miarę normalnie, jednak zbyt mała liczba wozów była pewnym hamulcem w zaopatrywaniu. W 1953

³³ *Ibidem*, sygn. 1380. Niestety w archiwach brak danych o wielkości tych przedsiębiorstw.

³⁴ Szerzej na ten temat w: D.A. Rymar, *op. cit.*, s. 197.

³⁵ *Ibidem*, s. 197.

³⁶ APG, PMRN w Gorzowie, sygn. 1380.

roku Centrala Opałowa dysponowała dziennie 20 wozami, co równało się dziennemu zaopatrywaniu 100 rodzin, a ogółem należało zaopatrzyć około 3 tys. rodzin. Liczba wozów do transportu nie zawsze była jednakowa. Niektórzy mieszkańcy odmawiali odbioru węgla, skarżąc się na jego niską jakość³⁷. W raportach z 1950 roku aż roi się od skarg na niedostateczne zaopatrzenie poszczególnych instytucji w węgiel³⁸.

W dziedzinie usług rzemieślniczych pod koniec 1946 roku działalność usługową prowadziło 185 warsztatów i zakładów, w tym 20 warsztatów krawieckich, 15 obuwniczych, 9 wytwórni obuwia, 16 zakładów fryzjerskich, 8 fotograficznych, 4 pracownie zegarmistrzowskie, 1 warsztat rusznikarski, 1 zakład siodlarski, 13 stolarskich, 3 kołodziejskie, 56 szklarskich, 9 malarskich, 2 tapicerskie, 2 zduńskie, 3 kamieniarskie, 1 betoniarski, 1 warsztat dekarcki, 1 blacharski, 17 ślusarskich, 6 kowalskich, 5 zakładów elektro-radiotechnicznych, 7 warsztatów naprawy samochodów, 4 zakłady młynarskie, 11 wytwórni cukierków i czekolady, 3 zakłady przetwórstwa rolno-spożywczego, 11 przedsiębiorstw przewozowych, 4 magle i rakarz. Na początku 1946 roku została powołana Ekspozytura Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu z siedzibą w Gorzowie. Zaczął również powstawać handel uspołeczniony. Powstała pierwsza gorzowska Spółdzielnia Spożywców Pionier, przekształcona w Powszechną Spółdzielnię Spożywców – PSS. Związek Gospodarczy RP Społem zorganizował w Gorzowie Hurtownię spożywczą Społem, której zadaniem była dystrybucja towarów reglamentowanych oraz skup towarów na wolnym rynku i rozprowadzanie ich następnie na potrzeby ludności. Ponadto powołano w Gorzowie Wielkopolskim Spółdzielnię Rolniczo-Hodowlaną, która miała skupować artykuły rolno-spożywcze i zaopatrywać w nie ludność. Ze spółdzielni tej wyrósł Powiatowy Związek Gminnych Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Gorzowie. Powstał również oddział państwowej Centrali Handlowej, której zadaniem było zorganizowanie handlu państwowego na obszarze Gorzowa Wielkopolskiego³⁹.

W 1948 roku powstał na terenie miasta Powszechny Dom Towarowy PCH, a następnie Miejski Handel Detaliczny, Miejski Handel Mięsem oraz gorzowskie Zakłady Gastronomiczne. Powszechny Dom Towarowy w ciągu pierwszego 10-lecia swojej działalności handlowej zwiększył liczbę stoisk z 10 w 1948 roku do 30 w 1958 roku, przy wzroście personelu handlowego z 50 osób w 1948 roku do 100 w 1958 roku. Równoległe z rozwojem handlu uspołecznionego zaczęto stosować politykę ograniczania rozwoju handlu nieuspołecznionego, w związku z czym od 1950 roku można zaobserwować stały regres handlu prywatnego. Należy podkreślić,

³⁷ *Ibidem*, sygn. 147.

³⁸ *Ibidem*, sygn. 1396.

³⁹ T. Frąckowiak-Skrobała, *Rozwój Gorzowa od 1945*, [w:] *Gorzów Wielkopolski. Przeszłość i teraźniejszość*, red. J. Wąsicki, Poznań 1964, s. 257, 258.

że o ile ograniczanie prywatnej działalności handlowej szło równoległe z rozwojem sieci handlu uspołecznionego, pewną modernizacją placówek handlowych, wprowadzaniem nowych form sprzedaży, o tyle ograniczanie działalności usługowej rzemiosła prywatnego nie równoważyło się z rozwojem sieci usługowej sektora państwowego i spółdzielczego. Ów stan rzeczy spowodował w latach 1950-1956 pewne zakłócenia w dziedzinie świadczenia usług dla ludności, a w efekcie – zmianę polityki w stosunku do rzemiosła. Jeśli w pewnej gałęzi rzemiosła nie było zakładów uspołecznionych, zapewniano tam warunki prywatnym zakładom⁴⁰.

Na początku 1951 roku powołano przedsiębiorstwo hotelowe na zasadzie rozrachunku gospodarczego i włączono je do wielozakładowego przedsiębiorstwa pod nazwą Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej – Hotele w Gorzowie Wlkp. Upoważniono kierownictwo przedsiębiorstwa do zlikwidowania hotelu „Atlantyk” ze względu na zbyt wielki w stosunku do małej pojemności koszt prowadzenia go. Łóżka z tego hotelu dostarczono do pokoi mieszczących się w trzech pozostałych hotelach. Postanowiono zlikwidować istniejące dotąd przy hotelach (dworcowych i obywatelskich) restauracje. Polecono wydziałowi GKM rewindykację hotelu po PKP przy ul. Dworcowej i jak najszybsze oddanie go do użytku przedsiębiorstwu hotelowemu. Zorganizowano też centralny punkt rozdziału pokoi hotelowych w hotelu przy ul. Strzeleckiej⁴¹.

W połowie lat 50. coraz bardziej popularne wśród gorzowian stały się wina z wytwórni, która nie wiadomo dlaczego nazywała się Gorzowskie Zakłady Przemysłu Terenowego. Zakład powiększał ilość produkowanego trunku oraz poszerzał asortyment. Wino czerwone, Gorzowianka, Miód pitny i Maślacz lubuski to niektóre z popularnych gatunków. W czwartym kwartale 1954 roku na rynek miało wejść wino gronowe, produkowane z winogron skupowanych od działkowców⁴².

W 1956 roku Gorzowskie Zakłady Przemysłu Terenowego otworzyły przy ul. Młyńskiej 11 punkt usługowy kowalsko-ślusarski, który wykonywał wszelkie prace w danej branży⁴³.

Tabela 4. Stan sieci gastronomicznej w Gorzowie Wielkopolskim w roku 1956

Liczba zakładów gastronomicznych uspołecznionych	17
Liczba zakładów gastronomicznych prywatnych	1
Ogółem	18

Źródło: T. Frąckowiak-Skrobała, *Rozwój Gorzowa od 1945*, [w:] *Gorzów Wielkopolski. Przeszłość i teraźniejszość*, red. J. Wąsicki, Poznań 1964, s. 260.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 258, 259.

⁴¹ *Ibidem*, sygn. 275.

⁴² *Kronika wieku...*, s. 62.

⁴³ APG, PMRN w Gorzowie, sygn. 526.

Z powyższej tabeli wynika, że pod koniec omawianego okresu gorzowskie lokale gastronomiczne były zdominowane przez sektor uspołeczniony.

Ceny i płace

Na początku 1948 roku większość obywateli zarabiała przeciętnie 5 tys. zł⁴⁴. Z wywiadów przeprowadzonych przez autora wynika, że: początkowo pensje w Stilonie nie były wysokie, ale wystarczające; utrzymanie było tanie, za mieszkanie płacono się niewiele; artykuły luksusowe były trudno dostępne i dość drogie. W 1948 roku zwykły robotnik zarabiał około 2 tys. zł, nauczyciel z wykształceniem wyższym – 5 tys. zł, a kierownik robót budowlanych – 15 tys. zł. W omawianym okresie stosunkowo mało zarabiali nauczyciele szkół podstawowych. Wysoko opłacane były stanowiska lekarzy i prawników. Na początku lat 50. pensje były dość niskie. Przykładowa pensja wynosiła około 350 zł, podczas gdy buty ze skóry kosztowały 700 zł.

Dla porównania zamieszczam wykazy cen detalicznych z początku i końca 1948 roku⁴⁵ (ryc. 1a, 1b, 2a i 2b).

Analizując ceny z tamtego roku, dochodzi się do dość pesymistycznych wniosków. Bardzo wiele artykułów było – po przeliczeniu – dużo droższych niż obecnie. Należy jednak pamiętać o tym, że w tamtym czasie utrzymanie było nieporównywalnie tańsze i przeciętny obywatel musiał poświęcić znaczną część swojej pensji na konsumpcję. Dość wysokie ceny, na przykład jaj, mleka, śmietany czy masła, tłumaczą rozpowszechnione zjawisko hodowli żywego inwentarza na terenie miasta.

Jeśli chodzi o opłaty pobierane przez dorożkarzy na terenie miasta to na początku 1948 roku były one niezmiernie wysokie⁴⁶.

W Spółdzielni Pracy Jedność, zatrudniającej wiosną 1950 roku 152 pracowników, zarobki pracowników fizycznych wynosiły od 8570 zł do 17 740 zł miesięcznie⁴⁷. Zarobki pracowników umysłowych i zarządu były wyższe i wynosiły od 15 500 do 58 880 zł miesięcznie⁴⁸.

W połowie 1953 roku Zakład Oczyszczania Miasta posiadał 65 pracowników (28 kobiet i 37 mężczyzn). Pracownicy zarabiali wtedy od 700 do 800 zł miesięcznie⁴⁹.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ APG, Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Gorzowie (dalej: ZM i MRN w Gorzowie), sygn. 45.

⁴⁶ APG, ZM i MRN w Gorzowie, sygn. 455. Wartości bezwzględne nie są znane.

⁴⁷ Przy obliczeniach autor zakłada, że przeciętny wymiar pracy wynosił wtedy 192 godziny miesięcznie.

⁴⁸ APG, ZM i MRN w Gorzowie, sygn. 479.

⁴⁹ APG, PMRN w Gorzowie, sygn. 130.

(11)

WZOR Nr 1

Należy wysłać przed dn. 25 każdego miesiąca
Miasto Gorzów Wlkp.

WYKAZ CEN detaicznych

w miesiącu styczniu 194 ⁸ r.

1. Ceny należy notować za jednostkę miary podaną przy każdym artykule.
I notowanie — w dniu tygodnia wybranym na zbieranie cen przypadającym po raz pierwszy w danym miesiącu, (podać w jakim ...)
II notowanie — w dniu tygodnia wybranym na zbieranie cen przypadającym po raz trzeci w danym miesiącu, (podać w jakim ...)

ARTYKUŁY.	Miara	I Notowanie		II Notowanie		Przeciętna		UWAGI
		zł	gr	zł	gr	zł	gr	
1 Chleb żytni przemiał 80%	1 kg	35	-	35	-	35	-	
2 „ „ „ 90%	„	-	-	-	-	-	-	
3 „ „ „ inny jaki?	„	-	-	-	-	-	-	
4 „ pszenny*) „ 70%	„	70	-	70	-	70	-	
5 „ „ „ 80%	„	-	-	-	-	-	-	
6 „ „ „ inny jaki?	„	-	-	-	-	-	-	
7 Bułki pszenne**) (wagi około 5 dek) przemiał 70%	1 szt.	4,	50	4,	50	4,	50	
8 „ „ „ 80%	„	-	-	-	-	-	-	
9 Mąka żytnia „ 80%	1 kg	36	-	39	-	38,	50	
10 „ „ „ 90%	„	-	-	-	-	-	-	
11 „ „ „ inny, jaki?	„	-	-	-	-	-	-	
12 „ pszenna „ 70%	„	85	-	80	-	84,	20	
13 „ „ „ 80%	„	80	-	-	-	82	-	
14 „ „ „ inny, jaki?	„	-	-	-	-	-	-	
15 Kasza jęczmienna 65%	„	55	-	52	-	53,	70	
16 Manna (grysik)	„	-	-	-	-	-	-	
17 Ryż	„	-	-	-	-	-	-	
18 Groch polny	„	70	-	70	-	70	-	
19 „ Wiktoria	„	80	-	80	-	80	-	
20 Fasola biała drobna	„	70	-	70	-	70	-	
21 Mleko niezbiране	1 litr	35	-	35	-	35	-	

*) Pieczywo pszenne wypiekane w postaci większych bochenków włącznie bułek.
**) Zwykle drobne bułeczki bez dodatku cukru, masła lub jaj.

1. Kopytowski
1. Kopytowski
1. Kopytowski

Ryc. 1a. Wykaz cen detalicznych w styczniu 1948 r.
APG, ZM i MRN w Gorzowie, sygn. 45, s. 11

ARTYKUŁY	Miarą	I Notowanie		II Notowanie		Przeciętna		UWA
		zł	gr	zł	gr	zł	gr	
22 Masło osełkowe wiejskie	1 kg	600	-	550	-	580	-	
23 .. śmietankowe	..	650	-	600	-	646	40	
24 Ser biały twarogowy	..	120	-	120	-	120	-	
25 Śmietana	..	150	-	150	-	155	-	
26 Jaja świeże	1 szt.	20	-	16	-	18	-	
27 Mięso woł. rosół. z kośćmi	1 kg	170	-	170	-	170	-	
28 .. cielece śred. gat.	240	-	240	-	241	50	
29 .. wieprz.	270	-	270	-	270	-	
30 Kielbasa wieprz. zyzczajna	..	340	-	300	-	330	-	
31 krakowska	..	360	-	340	-	355	-	
32 Szyńka gotowana zadnia	..	390	-	380	-	390	-	
33 Ślonina świeża	..	350	-	350	-	350	-	
34 Śmalec wieprzowy	..	430	-	430	-	430	-	
35 Margaryna	..	-	-	-	-	-	-	
36 Sledź zyzczajny duży około 25 dkg	1 szt.	40	-	45	-	43	50	
37 Karp żywy (ponad 500 gr szt.)	1 kg	280	-	260	-	275	-	
38 Dorsz (nie wędzony)	..	55	-	54	-	54	50	
39 Ziemniaki	..	10	-	10	-	10	-	
40 Węgiel kamienny (kostka)	10 kg	41	-	41	-	41	-	
41 Nafta	1 litr	65	-	50	-	60	-	
42 Mydło zyzczajne do prania*)	1 kg	420-600	-	420-600	-	560	-	

*) Fabryczne, średni gatunek, suche.

W miesiącu sprawozdawczym wydano kart żywnościowych:

I-ej kategorii	2981
I-R ..	2897
II-ej ..	3
R.C.A. I ..	1132
R.C.A. IR ..	1069
dziecinnych	2694
C.	437
M.	584

Zarząd Miejski w Gorzowie Wlkp.

L. dz. O.St.2/8/48.

Data wysłania

Druk. Państw. Nr 1 w Warszawie. 7000 Zam. 8590. 285. C.D. 1. 48.

Ryc. 1b. Wykaz cen detalicznych w styczniu 1948 r.
APG, ZM i MRN w Gorzowie, sygn. 45, s. 12

RZECZPOSPOLITA POLSKA

(104)

WZOR Nr 1

ŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY

WYDZIAŁ V STATYSTYKI OBROTU
TOWAROWEGO, CEN I KOMUNIKACJI
Warszawa, Narbutta 33

Należy wpisać przed dn. 25 każdego miesiąca
Miasto Gorzów kKp.

69

WYKAZ CEN

detalicznych

w miesiącu listopadzie i grudniu 1948 r.

Uwaga: Ceny należy notować za jednostkę miary podaną przy każdym artykule.
I notowanie – w dniu tygodnia wybranym na zbieranie cen przypadającym po raz pierwszy w danym miesiącu, (podać w jakim tygodniu...)
II notowanie – w dniu tygodnia wybranym na zbieranie cen przypadającym po raz trzeci w danym miesiącu, (podać w jakim tygodniu...)

ARTYKUŁY	Miara	I Notowanie		II Notowanie		Przeciętna		UWAGI
		zł	gr	zł	gr	zł	gr	
1 Chleb żytni przemiał 80% ₁₀	1 kg	34	-	34	-	34	-	
2 „ „ „ 90% ₁₀	„	-	-	-	-	-	-	
3 „ „ „ „ inny jaki? 5% ₁₀	„	46	-	46	-	46	-	
4 „ „ pszenney*) „ 70% ₁₀	„	61	-	61	-	61	-	
5 „ „ „ „ 80% ₁₀	„	-	-	-	-	-	-	
6 „ „ „ „ „ inny jaki?	„	-	-	-	-	-	-	
7 Bułki pszenne**) (wagi około 5 dkg) przemiał 70% ₁₀	1 szt.	4	50	4	50	4	50	
8 „ „ „ „ 80% ₁₀	„	-	-	-	-	-	-	
9 Mąka żytnia „ 80% ₁₀	1 kg	38	-	38	-	38	-	
10 „ „ „ „ 90% ₁₀	„	-	-	-	-	-	-	
11 „ „ „ „ „ inny, jaki?	„	-	-	-	-	-	-	
12 „ „ pszenna „ 67% ₁₀	„	65	-	65	-	65	-	
13 „ „ „ „ 80% ₁₀	„	-	-	-	-	-	-	
14 „ „ „ „ „ inny, jaki? 5% ₁₀	„	77	-	77	-	77	-	
15 Kasza jęczmienna	„	48	-	48	-	48	-	
16 Manna (grysik)	„	-	-	-	-	-	-	
17 Ryż	„	-	-	-	-	-	-	
18 Groch polny	„	50	-	50	-	50	-	
19 „ „ Wiktoria	„	60	-	60	-	60	-	
20 Fasola biała drobna	„	55-60	-	55-60	-	57	50	
21 Mleko niezbiernane	1 litr	35	-	35	-	35	-	

*) Pieczynko pszenne wypiekane w postaci większych bochenków względnie bułek.
**) Zwykłe drobne bułeczki bez dodatku cukru, masła lub jaj.

Ryc. 2a. Wykaz cen detalicznych pod koniec 1948 r.
APG, ZM i MRN w Gorzowie, sygn. 45, s. 104

ARTYKUŁY	Miarę	Notowanie		II Notowanie		Przeciętna		UWAGI
		zł	gr	zł	gr	zł	gr	
22 Masło osełkowe wiejskie	1 kg	700	-	750-780	-	750	-	
23 .. śmietankowe	..	-	-	-	-	-	-	
24 Ser biały twarogowy	..	120-140	-	120-140	-	130	-	
25 Smetana	..	180-200	-	180-200	-	190	-	
26 Jaja świeże	1 szt.	23-25	-	23-25	-	24	-	
27 Mięso woł. rosoł. z kośćmi	1 kg	190-220	-	190-220	-	210	-	
28 .. cielęce śred. gat.	200-230	-	200-230	-	220	-	
29 .. wieprz.	290	-	290	-	290	-	
30 Kielbasa wieprz. zwyczajna	..	365	-	365	-	365	-	
31 krakowska	..	410	-	410	-	410	-	
32 Szynka gotowana zadnia.	..	405	-	405	-	405	-	
33 Słonina świeża	..	350	-	350	-	350	-	
34 Smalec wieprzowy	..	420	-	420	-	420	-	
35 Margaryna	..	-	-	-	-	-	-	
36 Sledź zwyczajny duży około 25 dkg	1 szt.	55-60	-	55-60	-	57	-	
37 Karp żywy (ponad 500 gr szt.)	1 kg	250	-	250	-	250	-	
38 Dorsz (nie wędzony)	..	90	-	90	-	90	-	
39 Ziemniaki	..	10	-	10	-	10	-	
40 Węgiel kamienny (kostka)	10 kg	40	-	40	-	40	-	
41 Nafta	1 litr	50	-	50	-	50	-	
42 Mydło zwyczajne do prania*)	1 kg	550-620	-	550-620	-	600	-	

*) Fabryczne, średni gatunek, suche.

W miesiącu sprawozdawczym wydano kart żywnościowych:

I-ej kategorii	2570 - 2542
I-II ..	2750 - 2721
II-ej ..	-
II-R ..	54 - 68
III-ej ..	-
dziecinnych	3153 - 3160
C.	396 - 380
M.	604 - 595
Zg. I g.	1881 - 1866
Zg. II g.	1654 - 1636

Arząd Miejski w Gorzowie k/Wp.

l. dz. O. St. 2/8/48

Data wysłania 28 grudnia 1948 r.

Druk. Państw. Nr 1 w Warszawie. 7000. Zam. 8390. 265. C.D. I. 48.

30/XII 1948

(Podpis)

Ryc. 2b. Wykaz cen detalicznych pod koniec 1948 r.
APG, ZM i MRN w Gorzowie, sygn. 45, s. 105

Na pierwszomajowe święto w 1954 roku partia przygotowała dla narodu nie lada prezent. Potaniała wtedy większość artykułów konsumpcyjnych i usług.

Piękny dar, jaki zgotowała nam partia i rząd w dniu wielkiego święta robotniczego, dodaje nam nowych sił i otuchy do dalszej walki. Rysuje się przed nami ogromna perspektywa. Będziemy żyć coraz lepiej, zasobniej i kulturalnej, albowiem sami jesteśmy gospodarzami kraju, albowiem żyjemy w wielkiej bratniej rodzinie socjalistycznych narodów, której drogę podnoszenia dobrobytu pokazuje Kraj Rad [...]. Pracujmy tak, aby następna obniżka cen nie dała na siebie zbyt długo czekać⁵⁰.

– pisały gazety w kraju. Obniżka była konsekwencją uchwał II Zjazdu PZPR, który za najważniejsze zadanie w latach 1954/1955 uznał podniesienie stopy życiowej „mas pracujących miast i wsi” o 15-20%. Najprostszym sposobem okazało się obniżenie cen, od dawna odgórnie ustalanych⁵¹.

Godna przytoczenia jest przygoda Zofii S., która właśnie w roku wielkiej obniżki kupiła w Rolniczym Domu Towarowym w Gorzowie Wielkopolskim salaterkę. Niedługo potem przekonała się, że na stoisku przy ul. Marchlewskiego ta sama salaterka jest o 1,20 zł tańsza. Wróciła do RDT, a sprzedawczyni bez dyskusji oddała jej różnicę. Zaoszczędzić można było też na cukrze, który staniał do 12 zł, na maśle, które potaniało o 5 zł na kilogramie, a także na rybach, mydle i konserwach tańszych o 10-20%, podobnie jak tkaniny i odzież. Ceny kurtek męskich w MHD zostały obniżone z 300 do 265 zł. W PDT wózki dziecięce kosztowały po 510 zł każdy (dawniej 580 zł), radioaparaty „Aga” zostały zaś przecenione z 1702 na 1532 zł⁵².

Pracownicy gorzowskich zakładów pracy podobno z entuzjazmem przyjęli uchwałę o obniżce cen. W ZM „Gorzów” wiadomość ta lotem błyskawicy dotarła do każdego stanowiska roboczego – donosił korespondent „Gazety Zielonogórskiej”. Rdzeniarka Stanisława Z., kiedy dowiedziała się o obniżce cen, powiedziała:

Z całego serca jestem wdzięczna rządowi i partii za stałą troskę o nas i postanawiam jeszcze lepiej pracować i apeluję do pozostałych robotnic, aby też pracowały wydajniej.

Natomiast palacz Tadeusz P. oświadczył: „Nasze osiągnięcia nie w smak są kapitalistom i podżegaczom wojennym, ale my się tym nie przejmujemy...”⁵³.

Rzeczywistość nie była jednak tak różowa. Już w 1950 roku władza przeprowadziła wymianę pieniędzy, na której niektórzy ludzie stracili nawet dwie trzecie swoich oszczędności⁵⁴. Wymiana pieniędzy z powodu błędnych założeń planu

⁵⁰ *Kronika wieku...*, s. 62.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Dnia 28 października 1950 r. weszła w życie reforma pieniężna, popularnie zwana wymianą pieniędzy. Chodziło o wymianę starych złotych na nowe w stosunku 100:3 w wypadku cen i płac oraz wkładów bankowych poniżej 100 tys. starych złotych oraz 100:1 w wypadku gotówki. W rezultacie wszyscy posiadacze złotych stracili z dnia na dzień około dwie trzecie jej wartości. Zob. D.A. Rymar, *op. cit.*, s. 189-190.

Ryc. 3. Widok z katedry na ulicę Lutycką. Redakcja „Ziemi Gorzowskiej”
(fot. Waldemar Kućko)

Wzrost Spółdzielczość
Kp. Górczycka 9
Handlowy
P/14/13/51

84

Prezydium Miejskiej Rady Narodowej
Ref. Handlu
w G o r z o w i e Wlkp.

Dot.: meldunek o sytuacji rynkowej na dz. 20.VI.51 r. w myśl zarządzenia z dnia 28.6.50r. Nr. 187/17745/50

Niniejszym przedkładamy meldunek z sytuacji rynkowej na dz. 8.VI.51r.

1) wiadra ocynkowane	-	brak duży
2) wyrowy	"	brak duży
3) łyżki, noże, widelce	-	dostateczny
4) rowery męskie	-	całkowity
5) " damskie	-	brak duży
6) radioodbiorniki	-	brak duży
7) żarówki karzełkowe	-	niedostateczny
8) żelazka do prasowania	-	niedostateczny
9) kuchenki elektryczne	-	niedostateczne
10) grzałki	-	brak całkowity
11) poduszki	-	niedostateczny
12) soda krystaliczna	-	niedostateczny
13) pokost lniany	-	brak całkowity
14) tkaniny ubran. 30 i 60%	-	brak duży w/g rozdz.
15) " sukienkowe	-	" " "
16) kreton	-	roudz. nie zrealiz.
17) jedwab	-	niedostateczne
18) pończochy jedwabne	1	niedostateczne
19) skarpety męskie	-	dostateczne
20) obuwie przem. jucht.	-	dostateczne
21) ciółki kaptowe	-	bryk całkowity
22) mięso	-	dostateczne
23) tłuszcze zwierzęce	-	dostateczne
24) przetw. mięsne/ wędliny/	-	dostateczne
25) masło	-	dostateczne
26) jaja	-	dostateczne
27) ryby wędzone	-	dostateczne
28) śledzie	-	niedostateczne
29) mąka pszenna 50%	-	bryk duży
30) " " 72%	-	brak duży
31) kasza jęczmienna	-	dobre
32) " manna	-	dobre
33) " gryczana	-	brak całkowity
34) " jaglana	-	brak całkowity
35) płatki owsiane	-	dobre
36) groch	-	dostateczne
37) fasola	-	dostateczne
38) margaryna	-	niedostateczne
39) olej	-	niedostateczne
40) cukier	-	niedostateczne
41) owoce	-	niedostateczne
42) warzywa	-	dostateczne
43) ziemniaki	-	dobre

12 01 51
10-11/51
Ref. Handlu

Powiatowa Spółdzielnia Spożywcza
Gorzów Wielkopolski
Handlowy

Ryc. 4. Zaopatrzenie w produkty w Gorzowie Wielkopolskim w 1951 r.
APG, PMRN w Gorzowie, sygn. 1380, s. 84

R 102

Prezydium
Wojewódzkiej Rady Narodowej
w Gorzowie Wlkp.
Referat Handlu
140-1/4/51

Gorzów Wlkp., dnia 11 grudnia 1951 r.

Prezydium Wojew. Rady Narodowej
Wydział Handlu
w Zielonej Górze

Sieć hurtowa i detaliczna handlu uspołecznionego
w dniu 30 listopada 1951 r.

Przebieg	Punkty	sprzedaży			Uwagi
		Hurtowe	stale i ruchome (sklepy)	Razem kioski	
Mólska	12	131	1	132	
Miejska	1	16	-	16	
Spółkolonial.	1	38	-	38	
Wydawn.	-	2	1	3	
Wędln.	1	16	-	16	
Wielkopolska	1	6	-	6	
Wielkopolska	1	4	-	4	
Wielkopolska	-	1	-	1	
Wielkopolska	-	1	-	1	
Wielkopolska	1	-	-	-	
Wielkopolska	-	2	-	2	
Wielkopolska	-	1	-	1	
Wielkopolska	1	5	-	5	
Wielkopolska	1	6	-	6	
Wielkopolska	-	5	-	5	
Wielkopolska	-	1	-	1	
Wielkopolska	1	4	-	4	
Wielkopolska	-	-	-	-	
Wielkopolska	1	7	-	7	
Wielkopolska	1	2	-	2	
Wielkopolska	-	2	-	2	Sprowadzi benzynę i prod. wafelki
Wielkopolska	-	1	-	1	
Wielkopolska	-	3	-	3	
Wielkopolska	-	3	-	3	
Wielkopolska	-	1	-	1	
Wielkopolska	-	1	-	1	

Ryc. 5. Sieć handlu uspołecznionego w Gorzowie Wielkopolskim pod koniec 1951 r.
APG, PMRN w Gorzowie, sygn. 1380, s. 102

UWAGA! DOM **UWAGA!**
POWSZECHNY TOWAROWY
 w Gorzowie Wlkp. 76

Organizuje w dniach
od 20. III. 1956 r. do 28. III. 1956 r.
włącznie ciekawą bezpłatną imprezę pod nazwą:

KONKURS - ANKIETA

Warunkiem wzięcia udziału w Konkursie jest:

1. Zakup towaru w którymkolwiek stoisku przy ul. Sikorskiego lub Dzieci Wrzesińskich na sumę przynajmniej 150 zł. Klient za każde wpłacone przy kupnie 150 zł otrzymuje kupon, który upoważnia go do wzięcia udziału w losowaniu.
2. Właściwe i czytelne wypełnienie wszystkich rubryk ankiety.
3. Wrzucenie jej do urny znajdującej się w PDT przy ul. Sikorskiego na I piętrze, oraz przy ul. Dzieci Wrzesińskich przy stoisku obuwia.

Po zakończeniu imprezy w dniu 29 marca 1956 r. o godz. 17-tej odbędzie się w świetlicy PDT przy ul. Sikorskiego 6 II piętro publiczne losowanie nagród, na które Dyrekcja PDT przeznaczą:

1. zegarek ręczny	w cenie 800,— zł
2. półbuty męskie luksusowe	" 710,— zł
3. kupon jedwabiu chiń. na porannik	" 650,— zł
4. teczka skórzana	" 495,— zł
5. expres do parzenia kawy	" 320,— zł
6. kapa na łóżka	" 270,— zł
7. komplet garnków aluminiowych	" 239,50 zł
8. komplet bielizny steelon.	" 190,— zł
9. walizeczka import	" 180,— zł
10. koszula męska popielinowa	" 156,— zł
11. woda kwiatowa	" 56,70 zł

PREZYDIUM
 MIEJSKIEJ RADA WYKONAWCZEJ
 w Gorzowie
 102 Powozaczniane

1956 r. 29. III

Zapraszamy wszystkich Obywateli do wzięcia udziału w organizowanej imprezie.

Gorzów 500 - O/gow-7-512 - 726 - 1956

Ryc. 6. Wykaz cen artykułów PDT w Gorzowie na początku 1956 r.
 APG, PMRN w Gorzowie, sygn. 527, s. 76

sześćioletniego nie przyniosła poprawy położenia ludności. Wprawdzie w roku 1953 zniesiono system kartkowy, jednak warunki bytowe Polaków się pogorszyły. Spadło spożycie niektórych artykułów spożywczych, na przykład mięsa. W latach 1951-1953 nastąpił spadek płac realnych o 4-6% oraz spadek produkcji artykułów konsumpcyjnych o 6% na osobę. W rezultacie pojawiły się trudności w zaopatrzeniu sklepów i to nie tylko w sytuacjach wyjątkowych. Sytuacji nie zmieniła podwyżka cen artykułów konsumpcyjnych ze stycznia 1953 roku⁵⁵. W 1953 roku nastąpiła drastyczna podwyżka cen. Kielbasa zwyczajna przed podwyżką kosztowała 26 zł, po podwyżce – 36 zł. Jednocześnie ciągle były trudności z aprowizacją na przykład w mięso, wydłużały się kolejki. Co chwilę można było przeczytać, że „handel detaliczny branży obuwniczej w Gorzowie odczuwa stały brak niektórych asortymentów obuwia letniego”, że w sklepach masło jest nieświeże, a w bułkach można znaleźć kawałki sznurka, robaki, a nawet goździe⁵⁶.

Zanim pojawiły się pierwsze państwowe taksówki, podróźnych woziły dorożki samochodowe i konne. Ceny przejazdu były ustalane w sposób dowolny, raz bowiem można było dojechać z postoju przy ul. Strzeleckiej do dworca za 5 zł, innym zaś razem ta sama trasa mogła kosztować nawet 10 zł. Wszystko zależało od tego, na jakiego dorożkarza się trafiło, w jakim był humorze oraz od jego zapotrzebowania na pieniądze w danym dniu. „Taryfiarze” brali pod uwagę odległość, porę dnia, nastrój, wygląd pasażera oraz wiele innych czynników, zanim ustalili kwotę należną za przejazd. Jednak od 1 lipca 1954 roku zaczął obowiązywać jednolity cennik. Za kilometr powinno się płacić 2,80 zł, a za każde rozpoczęte 500 metrów powyżej pełnych kilometrów – 1,40 zł. Godzina postoju taksówki kosztowała wtedy 24 zł, a w nocy wszystko było o połowę droższe. Chociaż gorzowscy taksówkarze dostali cenniki z WZPH z Zielonej Góry, to żaden ani myślał ich przestrzegać i wciąż jeździli po staremu. W wydziale MRN wszyscy wiedzieli o cenniku, jednak kontrole nie były przeprowadzane nawet rok po jego wejściu w życie. Dorożkarze nadal stosowali ceny „po uważaniu”. Po godzinie 19 nie można było w mieście spotkać żadnej taksówki. Władze jeszcze mniej zajmowały się konnymi dorożkami. Za przejazd z postoju na dworzec brały nawet 15 zł (bez bagażu), podczas gdy cennik dla samochodów przewidywał za ten odcinek kwotę pięciokrotnie niższą⁵⁷.

W 1953 roku podatek od jednego psa wynosił 60 zł, od drugiego 90 zł, za każdego następnego zaś 120 zł. Z opłat byli zwolnieni wojskowi, funkcjonariusze UB, niewidomi, głusi oraz instytucje i przedsiębiorstwa państwowe. Za darmo można było trzymać jednego psa łańcuchowego⁵⁸.

⁵⁵ D.A. Rymar, *op. cit.*, s. 195.

⁵⁶ *Kronika wieku...*, s. 62.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 63.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 61.

O wielkiej wygranej w państwowym monopolu loteryjnym z 16 kwietnia 1955 roku mówiło całe miasto. Wygrana w wysokości 30 tys. zł padła w kolekturze prowadzonej przez W. Dobka przy ul. Chrobrego. Wtedy średnia pensja wynosiła 1500 zł miesięcznie, radio kosztowało 1700 zł, świnia odstawiona do punktu skupu około 2 tys. zł, bilet na tramwaj 50 gr, a gazeta 20 gr⁵⁹.

Mieszkańcy miasta i okolic mieli możliwość sprzedaży nadwyżek owoców miękkich Wojewódzkiemu Przedsiębiorstwu Skupu Owoców i Warzyw, w oddziale w Gorzowie Wlkp. przy ul. Pionierów 3, po następujących cenach (1956 rok):

- agrest w stanie zielonym – 5,50 zł za 1 kg,
- porzeczki kolorowe – 6,00 zł za 1 kg,
- czereśnie ciemne I wyboru – 10,50 zł za 1 kg,
- czereśnie ciemne II wyboru – 7,00 zł za 1 kg,
- czereśnie jasne I wyboru – 6,30 zł za 1 kg,
- czereśnie jasne II wyboru – 4,55 zł za 1 kg.

Skupu dokonywano codziennie⁶⁰.

Czasy stalinizmu odcisnęły piętno na dziejach naszego narodu. Był to okres, w którym w pełni usprawiedliwiona była nieufność ludzi wobec samych siebie i wobec państwa. W kraju roiło się od prześladowań i fikcyjnych procesów, w których skazany mógł być praktycznie każdy obywatel. W literaturze polskiej świetnie oddaje ten nastrój Marek Hłasko. Analizując jednak dokładniej atmosferę, jaka panowała w Gorzowie Wielkopolskim w tamtych latach, odnosi się nieodparte wrażenie, że nie można jednostronnie ocenić tamtego okresu. Ludzie w końcu mieli pracę i mieszkania, zakładali rodziny, bawili się. Ciemne chmury brutalnej polityki państwa oraz aparatu przymusu nie gromadziły się przecież nad wszystkimi dziedzinami egzystencji gorzowian.

W Gorzowie o pracę nie było trudno. Praktycznie każdy mieszkaniec mógł znaleźć zajęcie dla siebie, choć nie zawsze w wymarzonej branży. Liczne zakłady, ze Stilonem i Ursusem na czele, gwarantowały wiele stanowisk pracy. Stosunek pracowników do wykonywanego zawodu był zróżnicowany. Z jednej strony działał „ruch stachanowski”, z drugiej zaś zdarzały się spektakularne zaniedbania w tym zakresie, wynikające głównie z braku należytej kontroli.

Kwestie mieszkaniowe zasadniczo zaspokajały potrzeby gorzowian. Co prawda przydział nie zawsze był sprawiedliwy, zdarzały się też opóźnienia w tym zakresie, jednak infrastruktura mieszkaniowa ciągle się rozwijała. Warunki bytowe nie zawsze były zgodne z zasadami higieny (np. zakopywano śmieci), nie zmienia to jednak tego, że przeciętny mieszkaniec miasta mógł liczyć na mieszkanie z wodą, gazem oraz elektrycznością, przy niezbyt wysokich kosztach.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 64.

⁶⁰ APG, PMRN w Gorzowie, sygn. 527.

Zaopatrzenie miasta w opał oraz żywność nie stało na najwyższym poziomie. Zdarzały się opóźnienia, przejściowe braki w dostawie węgla. Występował niedobór artykułów podstawowych, zjawisko to nie osiągnęło jednakże skali uniemożliwiającej zwykłą egzystencję. W omawianym okresie pensje były wystarczające do przeciętnej egzystencji. Przeciętny mieszkaniec miasta był w stanie spokojnie opłacić mieszkanie oraz żyć w podstawowym komforcie. Problemem był zakup artykułów luksusowych, których ceny były stosunkowo wysokie.

W omawianym okresie miasto powiększyło się w znacznym stopniu. O ile w końcu 1950 roku Gorzów Wielkopolski liczył około 32 tys. mieszkańców, to w końcu 1955 roku już blisko 45 tys.⁶¹ Stało się to możliwe dzięki rozbudowie zakładów przemysłowych, które potrzebowały coraz więcej robotników oraz dzięki dużemu przyrostowi naturalnemu⁶². Rozbudowano wówczas gorzowskie zakłady przemysłowe, w których przybyło kilka tysięcy miejsc pracy. Odbudowano most na Warcie i rozbudowano szpital, w którym otwarto oddział zakaźny, a nowe ujęcia wody umożliwiły jej dostarczanie mieszkańcom przez całą dobę. Połowa lat 50. to również okres, w którym rozpoczęto budowę nowych budynków mieszkalnych. Od roku 1955 powstawało Osiedle Stilon, a we wrześniu 1956 roku oddano do użytku szkołę Towarzystwa Przyjaciół Dzieci⁶³. Zdaniem D. Rymara ciągłe braki w zaopatrzeniu w podstawowe artykuły żywnościowe, występujące chronicznie w pierwszej połowie lat 50., pogorszenie się poziomu życia, podwyżki cen powodowały narastanie społecznego niezadowolenia, które miało ujawnić się w następnych latach⁶⁴.

⁶¹ *Gorzów Wielkopolski w 60-leciu...*, s. 40.

⁶² D.A. Rymar, *op. cit.*, s. 198.

⁶³ *Gorzów Wielkopolski w 60-leciu...*, s. 40.

⁶⁴ D.A. Rymar, *op. cit.*, s. 198.

Radosław Domke

STANDARD OF LIVING IN GORZÓW WIELKOPOLSKI IN THE STALINIST PERIOD (1948-1956)

Summary

The paper focuses on the standard of living in Gorzów Wielkopolski in the time of the so-called Polish Stalinism, i.e. 1948-1956. It was doubtless the hardest time for the Poles after the war, characterised by terror and growing prices, demanding sacrifices from the inhabitants. The paper deals with the housing market, food supplies, commerce, services, catering business, prices and earnings.

The information comes chiefly from the source texts found in Archiwum Państwowe in Gorzów Wielkopolski, while the existing literature on the subject was only drawn upon additionally. The paper looks at Gorzów-dwellers of the Stalinist times from the perspective of day-to-day life.